

formali, non vero de virtuali, qui unica propositione composita absolvitur (1). Cætera, quæ de discursu hic investigari possent, tractata jam sunt in *Logica Majori*.

Quid sit
ratio superior

et inferior.

Quæres 1.º *quid sit, et quo pacto distinguatur ratio superior et inferior.* Forma est hæc loquendi a S. Augustino usurpata, secundum quem *ratio superior est, quæ intendit æternis conspiciendis aut consulendis, conspiciendis quidem prout est speculativa, consulendis vero prout est practica.* Ratio vero inferior dicitur, *quæ intendit temporalibus rebus* (2). Ex quo colliges, duas hæc rationes non esse duas potentias diversas, sed unam eandemque, prout diversa habent officia, diversisque præditam virtutibus, sicut probat Aquinas: *Hæc... duo, scilicet temporalia et æterna, comparantur ad cognitionem nostram hoc modo, quod unum eorum est medium ad cognoscendum alterum. Nam secundum viam inventionis, per res temporales in cognitionem devenimus æternorum, secundum illud Apostoli (Rom. I, 20): Invisibilia Dei per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur. In via vero iudicii, per æterna jam cognita de temporalibus iudicamus, et secundum rationes æternorum temporalia disponimus. Potest autem contingere, quod medium et id, ad quod per medium pervenitur, ad diversos habitus pertineant; sicut principia indemonstrabilia pertinent ad habitum intellectus, conclusiones vero ex his deductæ ad habitum scientiæ. Et ideo ex principiis Geometriæ contingit aliquid concludere in alia scientia, puta in perspectiva. Sed eadem est potentia rationis, ad quam pertinet et medium et ultimum. Est enim actus rationis quasi quidam motus de uno in aliud perveniens. Idem autem est mobile, quod pertransiens medium pertingit ad terminum. Unde una et eadem potentia rationis est ratio superior et inferior; sed distinguuntur, secundum Augustinum (De Trin. lib. XII, cap. 4, in princ.), per officia actuum, et secundum diversos habitus. Nam superiori rationi attribuitur sapientia, inferiori vero scientia* (3). Lege,

(1) Vide *Logicam Minor.* num. 146, pag. 316.

(2) Vide S. August., *de Trinit.* lib. 12, cap. 3 seqq.

(3) S. Thom. 1^a p. quæst. 79, art. 9. Cfr. 2.^a dist. 24, quæst. 2, art. 2; *de verit.* quæst. 15, art. 2 fin. Vide S. August. loc. cit. cap. 14. Cfr. Suarez *de anim.* lib. 4, cap. 10, num. 6.

si vis, Cajetanum Sanseverino fuisse de ratione superiori et inferiori disputantem (1).

Quæres 2.º *Utrum in discursu etiam producat verbum distinctum a cæteris duabus mentis operationibus.* Quod et in simplici apprehensione et in iudicio producat verbum, alias jam docuimus cum S. Thoma (2). Cum enim istæ duæ priores operationes sint valde inter se distinctæ, et objectum valde diversum præ se ferant, suum quæque habere verbum distinctum debent. Quod vero attinet ad discursum, videtur non habere verbum diversum a verbis propositionum vel iudiciorum, quibus constant. Discursus enim non est unus actus simplex diversus a iudiciis, ex quibus coalescit, sicut est iudicium respectu simplicium apprehensionum. Itaque «cum non constet nisi pluribus propositionibus, non facientibus, aut componentibus unam tertiam, sed inferentibus; videtur, quod non producat distinctum verbum a propositionibus, sed illas cum diversa modificatione et habitudine, scilicet ut inferentes, vel ut illatas. Unde sicut per discursum fit transitus de una propositione ad aliam, ita oportet ad producendum id, quod propositionis est in illo conceptu seu verbo, concurrere secundam operationem, et quantum ad id, quod motus seu illationis est, concurrere tertiam, quod est respicere illud verbum seu conceptum ut modificatum. Et sic cum dicitur, quod est distincta operatio, ergo habet distinctum verbum; *conceditur*, quod est distinctum modaliter, non realiter, ab eo quod propositionibus ipsis repræsentatur» (3).

Utrum etiam
in discursu
producat
verbum mentaliter
proprium.

ARTICULUS II

De memoria intellectiva.

288. Memoria vel sumitur pro actu, vel pro potentia eum eliciente. Sumpta pro actu est rei præteritæ, ut

Quid
memoria,
quatenus est
actus,

(1) *Philosophia christiana cum antiqua et nova comparata, Dynamolog.* vol. 3, cap. 7, art. 36.

(2) Vide supra num. 66, pag. 244, 245, ubi vide plura loca S. Thomæ relata.

(3) Joann. a S. Thoma., *de anim.*, quæst. 11, art. 3 fin.

præterita est, recognitio vel cognitio rei prius cognitæ, prout talis. Cognitio enim olim habita potest iterari, vel advertendo quod alias habita sit, vel non advertendo, ut sæpe fit; et ad actum memoriæ, stricte ac proprie loquendo, non sufficit iterum rem aliquam cognoscere, vel novam ejusdem rei cognitionem habere, sed oportet agnoscere, quod jam prius actum eundem posuerimus. Ad actum autem istum necesse est species intentionales retinere, sine quibus cognitio elici nequit, prout alibi probatum reliquimus. Potentia vero memorativa est facultas naturalis ejusmodi actum eliciendi. Quicumque autem habet potentiam istam cum suis speciebus, ad iterandas cognitiones rerum requisitis, dicitur cognoscere *habitu*, quia quamvis actu non consideret, jam possidet habitum cognitionis vel scientiæ, quia potest vel habet virtutem completam ad actu considerandam eandem rem, iterando ejus cognitionem.

et quatenus
potentia.

Quid
sit cognoscere
habitu.

Utrum
detur memoria
intellectuali.

Sententia
Avicennæ nec-
gantis
facultatem diri-
servandi
speciem
intelligibiles

Jam cum cognitio sit duplicis generis, altera sensitiva, intellectualis altera, quæritur, utrum, sicut dari in homine probavimus memoriã sensitivã ad recognoscendas cognitiones sensitivas, ita etiam detur memoriã intellectualis ad iterandas cognitiones intellectuales. Ut quæstio clarius resolvatur, memoriã sumi potest vel minus proprie et stricte pro potentia capaci retinendi species, quibus iterum res eadem consideretur, vel stricte ac proprie pro potentia cognoscendi res præteritas vel olim cognitãs, prout tales. Negavit Avicenna memoriã etiam minus proprie sumptã, quia existimavit species in intellectu conservari non posse. In parte quidem sensitiva concessit species retineri, propterea quod sensitivæ potentiæ sunt *actus organorum corporalium, in quibus conservari possunt aliquæ species absque actuali consideratione. In intellectu autem, qui caret organo corporali, nihil existit nisi intelligibiliter. Unde oportet intelligi in actu illud, cujus similitudo in intellectu existit. Sic ergo secundum ipsum, quam cito aliquis actu desinit intelligere aliquam rem, desinit esse illius rei species in intellectu; sed oportet, si denuo vult illam rem intelligere, quod convertat se ad intellectum agentem, quem ponit substantiam separatam, ut ab illo effluant species intelligibiles in intellectum possibilem. Et ex eo exercitio et usu convertendi se ad intellectum agentem relinquitur, secundum ipsum,*

quædam habilitas in intellectu possibili convertendi se ad intellectum agentem, quem dicebat esse habitum scientiæ. Secundum igitur hanc positionem nihil conservatur in parte intellectiva, quod non actu intelligatur. Unde non poterit poni memoriã in parte intellectiva secundum hunc modum (1).—Hæc tamen sententia falsa est, ut jam alias etiam inuimus. Itaque

289. Dico 1.º *Negari nequit dari in nobis facultatem conservandi species intelligibiles, ac providè iterandi olim habitas cognitions.*

Prob. 1.º experientia. Multa enim de facto cognoscimus intellectu, quæ olim cognovimus, ut sibi conscius quisque est, et demonstrat studium et exercitium scientiarum. Cum ergo nulla detur cognitio sine specie, necesse est dicere dari in nobis potentiam conservandi species rerum olim cognitatarum.

reficitur,
et asseritur
potentia
iterandi olim-
habitas
cognitiones.

Prob. 2.º *Quia cum intellectus possibilis sit stabilioris naturæ, quam sensus, oportet quod species in eo receptæ stabilius recipiatur; unde magis possunt in eo servari species, quam in parte sensitiva. Secundo, quia agens intelligentia equaliter se habet ad influendum species convenientes scientiis omnibus. Unde si in intellectu possibili non conservarentur aliquæ species, sed sola habilitas convertendi se ad intellectum agentem, equaliter remaneret homo habilis ad quodcumque intelligibile; et ita ex hoc quod homo addisceret unam scientiam, non magis sciret illam, quam alias (2).* Hoc autem est omnino contra experientiam. Videmus enim ea, quæ didicimus, multo expeditius posse nos iterum considerare, quam cum primo illa cognoscimus. Ergo hoc manifestum signum est, quod reproductio earumdem cognitionum generatim non contingat ex eo, quod iterum nos convertamus ad intellectum agentem, ex cujus influxu novam speciem ejusdem rei assequamur, sed quod species in potentia intellectuali retineamus. Denique confirmat S. Thomas eandem veritatem ex Aristotelis testimonio, quod fusius alibi evolvit (3).

(1) S. Thom. 1 p., quest. 79, art. 6. Cfr. *de verit.* quest. 10, art. 2.

(2) S. Thom. *de verit.* quest. 10, art. 2. Cfr. 1 p. quest. 79, art. 6; et *Contr. Gent.* lib. 2, cap. 74.

(3) S. Thom. 1 p. quest. 79, art. 6. Cfr. *de verit.* loc. cit.

Estque doctrina hæc communis inter omnes Philosophos ac Theologos, atque olim tradita a S. Augustino (1). Et patet etiam ex superius scriptis de speciebus rememorativis (2).

Dices. «Intellectus fit in actu per hoc, quod informatur specie intelligibili. Intellectum autem esse in actu est ipsum intelligere in actu; et sic intellectus omnia intelligit in actu quorum species apud se habet» (3). Atqui hoc est aperte contra experientiam. Ergo non datur memoria in intellectu.

Respondeo *dist.* Majoris primam partem. Intellectus fit in actu in ratione principii completi ad operandum, per hoc quod informatur specie intelligibili, *conc.* Intellectus fit in actu in ratione formaliter operantis, per hoc quod informatur specie, *neg.* *Contradist.* alteram partem Majoris, et *neg.* tertiam, quæ ex prioribus infertur. Et *concessa* Minore, *neg.* conseq. Nam propterea superius distinximus, ex veterum modo loquendi, tria hæc, intellectum *in potentia*, intellectum *in actu* et intellectum *in habitu*. Intellectus in potentia dicitur, antequam habeat species; intellectus in actu, cum acceptis speciebus actu intelligit; intellectus demum in habitu, cum habet quidem species, sed his actu non utitur, quia non potest actu intelligere omnia, quorum servat apud se species. Et memoria proinde non est intellectus in potentia, nec in actu, sed tantum in habitu secundum S. Thomæ et Scholasticorum formam loquendi (4).

Cæterum species istæ in memoriæ thesauro conservatæ, non possunt intellectum ad novas cognitiones determinare, nisi excitentur. Excitantur autem occasione sensationum affinitatem aliquam cum illis habentium, ac potissimum excitatione specierum memoriæ sensitivæ, quemadmodum alibi declaratum reliquimus (5).

290. Verum quid dicendum de memoria in strictiori sensu, in quo sumitur pro recordatione præteritorum prout talium? S. Thomas, quem sequuntur Thomistæ, distinguit inter recordationem actionis præteritæ et objecti præteriti.

(1) *De Trinitate*, lib. 10, cap. 11; *Confession.* lib. 10, cap. 8.

(2) Vide supra num. 92, pag. 340.

(3) Apud S. Thom. 1 p. quest. 79, art. 6, arg. 3.

(4) Cfr. S. Thom. 1 p. quest. 79, art. 6, ad 3.um; *de verit.* quest. 10, art. 2, ad 4.um

(5) Vide supra num. 100, pag. 375 seqq.

Quid sit
intellectus in
potentia,
in actu,
et in habitu.

Ad memoran-
dum necesse
est, ut species
excitentur,
et quo
pacto excitari
queant.

Utrum detur in
intellectu
memoria strictè
dicta.
Sententia
Aquinatis.

Præteritio, inquit, *potest ad duo referri, scilicet ad objectum, quod cognoscitur, et ad cognitionis actum: quæ quidem duo simul conjunguntur in parte sensitiva, quæ est apprehensiva alicujus per hoc, quod immulatur a præsentis sensibili. Unde simul anima memoratur se prius sensisse in præterito, et sensisse quoddam sensibile. Sed quantum ad partem intellectivam pertinet, præteritio accidit* (id est, per accidens se habet), *et non per se convenit ex parte objecti intellectus, etc.* (1) Unde docet dari in parte intellectiva hominis memoriæ respectu actionum præteritorum, non vero memoriæ directe representativam objectorum præteritorum. Sic igitur, inquit, *salvatur ratio memoriæ quantum ad hoc, quod est præteritorum in intellectu secundum quod intelligit se prius intellexisse, non autem secundum quod intelligit præteritum, prout est hic et nunc* (2). Concordant cum hac doctrina Thomistæ (3), quamvis non omnes cum eadem distinctione loquantur. Et fundatur hæc opinio in illa alia, quæ negat singulare materiale ab intellectu nostro directe cognosci posse. Quare qui e converso directam asserunt intellectui singularium materialium cognitionem, consequenter docent dari in intellectu propriissime et strictissime memoriæ etiam terminatam ad præteritum ut tale secundum ipsas particulares circumstantias temporis. Quam sententiam communissime docebant veteres auctores nostri et etiam Scotistæ, saltem plures (4). Immo vero nonnulli e nostris censuerunt, eo perfectius dari in intellectu memoriæ etiam relate ad præterita, ut præterita, quo melius percipit intellectus, quam sensus, et res ipsas materiales præteritas et rationem quoque temporis (5).

(1) S. Thom. 1 p. quest. 79, art. 6, ad 2.um

(2) S. Thom. *ibid.* Cfr. *de verit.* quest. 10, art. 2.

(3) Vide v. g. Joann. Martinez de Prado (*de anim.* lib. 3, quest. 25), Joann. a S. Thom. (*de anim.* quest. 10, art. 6), Cosma de Lerma (*de anim.* lib. 3, quest. 16), Complutenses Carmalitano (*de anim.* disp. 19, quest. 1), Collegium Complutense S. Thomæ (*de anim.* lib. 3, quest. 10, art. 3 fin., num. 117).

(4) Vide v. g. Mastrius (*de anim.* disp. 6, quest. 4, art. 1, num. 77 seqq.), Dupasquier (*de anim.* disp. 13, quest. 11).

(5) Vide v. g. Suarez (*de anim.* lib. 4, cap. 10, num. 4), Rubium (*de anim.* lib. 3, cap. 5 et 6, tract. *de actus intellectus possibilis* quest. 5, dub. 2.um).

291. Dico 2.º *Si sermo sit de memoria in strictiori sensu, id est de illa quæ terminatur ad objecta materialia præterita prout talia, seu cum circumstantia determinati temporis, videtur non dari in intellectu memoria directe ac primo apprehendens ejusmodi objecta.*

Si sermo sit de memoria strictius sumpta, de illa scilicet quæ terminatur ad objecta materialia cum suis determinatis circumstantiis temporis et loci, videtur non dari in intellectu memoria directe hujusmodi objecta representantia;

Hæc est Aristotelis (1) et S. Thomæ (2) ac Thomistarum; et sequitur necessario ex sententia negante intellectui cognitionem directam singularium: unde habet eundem gradum probabilitatis, ac illa doctrina. Et ratio est, quia cognitio præteritorum secundum particularem rationem determinati alicujus temporis est cognitio objecti materialis singularis. Atqui nostro intellectui non competit directa cognitio ejusmodi objecti, sed tantum indirecta, prout supra probatum est. Ergo non datur in intellectu memoria in strictiori sensu sumpta pro recordatione directa præteritorum secundum ipsam determinati temporis rationem.

292. Dico 3.º *Nihil obstat, quominus asseratur intellectui memoria proprie dicta respectu vel actuum vel objectorum spiritualium. Unde simpliciter loquendo negari nequit memoria intellectualis in sensu, sin minus strictissimo, at certe proprio.*

datur tamen memoria intellectiva proprie dicta, respectu objectorum spiritualium et actuum nostrorum

Probatur prima pars. Unica ratio, cur negatur in intellectu memoria directa percipiens præteritum prout tale secundum ipsam differentiam determinati temporis est singularitas ac materialitas objecti ejusmodi. Atqui cessat hæc ratio, si sermo sit de ipsis actibus prius habitis, et etiam de objectis spiritualibus vel universalibus. Possunt enim hæc cognosci prout jam alias a nobis cognita, quin ejusmodi recordationem ingrediatur ulla circumstantia materialis individualis. Ergo stat propositio. Ad rem Aquinas: *Præteritum ad duo potest referri, scilicet ad objectum, quod cognoscitur, et ad cognitionis actum... Ex parte vero actus præteritum per se accipi potest etiam in intellectu, sicut in sensu; quia intelligere animæ nostræ est quidam particularis actus in hoc vel in illo tempore existens, secundum quod dicitur homo intelligere nunc, vel heri, vel cras. Et hoc non repugnat intellectualitati;*

(1) Aristot., de memor. et reminisc. cap. 1.

(2) S. Thom., de memoria et reminisc. lect. 2, paragr. 4; et locis nuper citatis.

quia hujusmodi intelligere quamvis sit quoddam particulare, tamen est immaterialis actus, ut supra de intellectu dictum est (quæst. LXXV, art. 2). Et ideo, sicut intelligit seipsum intellectus, quamvis ipse sit quidam singularis intellectus; ita intelligit suum intelligere, quod est singularis actus, vel in præterito, vel in præsentii, vel in futuro existens. Sic igitur salvatur ratio memoriæ, quantum ad hoc quod est præteritorum in intellectu, secundum quod intelligit se prius intellexisse, non autem secundum quod intelligit præteritum, prout est hic et nunc (1). Ubi etiam habes quod hæc acceptio memoriæ non sit impropria, sed propria, ut diserte concedit hic S. Thomas, et ex eo probatur, quod cognitio, qua representatur intellectus vel objectum quodvis spirituale, recognoscendo, quod prius cognitum fuit, habet jam duplex illud elementum; ad memoriæ notionem requisitum, nempe iterationem cognitionis et recognitionem ejusdem.

Confirmatur propositio experientia plurimorum actuum sive intellectus sive voluntatis, quos olim habitos recordamur, et eorum recordatione gaudemus, vel dolemus, vel ad alios affectus excitamur.

Probatur secunda pars, quæ sequitur ex præcedentibus, eaque, saltem quoad rem ipsam, videtur satis communis esse, quia non solum tenetur a veteribus nostris, sed etiam a quibusdam Thomistis (2), et a pluribus recentioribus, qui absque ulla distinctione memoriæ intellectuales tuerentur (3).

Ratio vero est in promptu 1.º Quia certum est nos multa reminisci etiam prorsus spiritualia, ut sunt objecta scientiarum, actus bonos vel malos, etc., recognoscendo illa nos alias cognovisse. Atqui hoc est officium memoriæ proprie dictæ, nec potest attribui memoriæ sensitivæ. Ergo negari nequit, nisi fiat quæstio de voce, memoria intellectiva proprie dicta.

unde loquendo simpliciter, asserenda est memoria intellectiva.

(1) S. Thom. 1 p. quæst. 79, art. 6, ad 2.um

(2) Vide v. g. Complutenses Carmelit., loc. cit. num. 1; Franciscum Sylvium, in 1.^{am} part. quæst. 79, art. 6, concl. 3.^a et 4.^a

(3) Vide Liberatore (Psychol. num. 59, 60), Tongiorgi (Psycholog. num. 402), Palmieri (Anthropolog. thes. 37), Mendive (Psycholog. num. 19), Van der Aa (Psycholog. prop. 31).

Prob. 2.º Præterea datur memoria sensitiva. Ergo debet dari memoria intellectiva. Et *prob.* conseq. Quia facultas memorandi perfectio quædam est, et ideo inest etiam brutis tamquam complementum vitæ sensitivæ. Ergo debet etiam convenire intellectui, in quo collecta reperitur omnis perfectio in ordine cognitionis, quæ dispersa per plures sensus conspicitur.

Prob. 3.º Denique respectu ipsorum objectorum sensibilium, quæ sub particulari ac determinata circumstantia temporis representantur, concedi potest in aliquo vero sensu memoria intellectualis, quatenus nempe illa recordetur mens nostra non quidem directe, sed indirecte, eo ipso modo quo presentia apprehendit. Eadem quippe ratio est primæ cognitionis, ac recordationis. Si ergo vere datur in intellectu prima vice cognitio individuorum materialium, quamvis indirecta, profecto dari poterit etiam iterata cognitio ejusdem generis seu recordatio.

Confirmatur, quia certum est, etiam fide divina, animam separatam recordari eorum, quæ in hac vita gessit, et cognovit, prout ipsæ sacræ Litteræ testantur (1). Ergo anima separata memoriam habet. Atqui anima separata caret omni potentia sensitiva, nec credibile est illam in eo statu facultatem aliquam novam naturalem nancisci, quam corpori unita non haberet. Ergo anima etiam in statu unionis memoria intellectuali gaudet.

203. Ad extremum quæri potest, utrum memoria intellectiva sit potentia vel virtus realiter distincta ab intellectu possibili, res primo cognoscente. Et responsio communis ac certa est, memoriam re non distingui ab intellectu possibili. Et probatur, quia memoriæ actus nihil superaddit primæ cognitioni rei præter rationem vel circumstantiam præteritæ. Atqui circumstantia hæc non est quidpiam excedens virtutem intellectus possibili, qui primam elicit cognitionem. Ergo frustra fingeretur nova virtus intellectualis realiter distincta pro actu recordationis. Et hæc sufficienter de re sat per se manifesta. Plura dabit S. Thomas (2).

(1) Vide *Sapient.* cap. 5, vers. 2 seqq.; *Luc.* cap. 16, vers. 22 seqq.

(2) Vide S. Thom. 1° p. quæst. 79, art. 7; 1.º dist. 3, quæst. 4 art. 1; *Contr. Gent.* lib. 2, cap. 74 fin.; *de verit.* quæst. 10, art. 3.

Utrum memoria
intellectiva
sit potentia ab
intellectu
distincta.

ARTICULUS III

De conscientia et reflexione.

294. Duo possunt nomine conscientia designari: reflexa cognitio priorum actuum, et proxima morum regula: prima *psychologica*, conscientia *moralis* altera vocari potest. Et utraque breviter hic expedienda est.

§ I.—CONSCIENTIA PSYCHOLOGICA (1).

Ex quo Cartesius primam basim certitudinis primumque philosophandi principium statuit in conscientia priorum actuum, prout notissima illa oratione continetur: *Cogito, ergo sum*; ex quo, negata vel in dubio revocata existentia corporis mundi et cognitionum nostrarum realitate, subjectivismus et criticismus regnare cæpit in Philosophia; pronum erat, ut fusiores texerent de conscientia tractationes, quam veteres sapientes nunquam speciali disputatione dignam censuerant. Immo vero quidam recentiores eo usque audacia venerunt, ut veterem *Psychologiam* vel ex eo capite contemnendam putent, quod cum non nitatur testimonio conscientia, indeque consequente internorum phaenomenorum inductione et observatione, manca necessario et nullius pretii sit prorsus existimanda. In quo illico insigne levitatis et ignorantia monumentum agnoveris. Veteres nomen quidem conscientia in sensu philosophico, in quo nunc loquimur, non usurpabant, immo nec noverant (2), rem tamen et officia sub experientia internæ vel reflexionis nomine apprime callebant, et sub ejus ductu ac testimonio longe acutius sagaciusque, quam recentiores, naturam animæ, potentias, actus cæteraque phaenomena investigarunt, melius ordinarunt, sapientius judicarunt, uberius et luculentius pertractarunt, declinatis erroribus, ut fatendum sit, quamvis latissimi facti sint

Ratio
tractationis.

An veteres
noverint
doctrinam de
conscientia
psychologica.

(1) Vide quæ in *Logica Majori* scripta reliquimus, num. 103, pag. 560 seqq.

(2) Quare nihil mirum, si P. Salvator Maria Roselli clapso seculo usum vocis ad mentem recentiorum improbaverit in sua *Summa philosophica*, vol. 1, quæst. 2, art. 4, num. 174 in nota.

in re physiologica progressus, in re tamen psychologica non modo nullum fuisse progressum, sed potius tristissimum vereque miserandum regressum. Quod quia patere cuius potest, leviter inspectis Scholasticorum de anima lucubracionibus, probandum mihi non est. Paucissima itaque mihi tractanda sunt de hoc cognitionis genere.

Quid
conscientia:

Et primo quidem conscientia, si pro actu sumatur, aliud non est, quam reflexa cognitio mentis, proprios actus seque tamquam eorum subjectum et principium apprehendens. Si vero pro potentia sumatur, est virtus intellectiva, quæ actum ejusmodi elicere valet. Novimus enim, atque omnino sentimus, inesse nobis illam, quam supra negavimus sensui competere posse (1), virtutem reflectendi in proprius actus, et sic plene in nosmetipsos redeundi; quandoquidem nullus est actus cognoscitivus et appetitivus ordinis sive sensitivi sive intellectualis, cujus non possimus *conscii* esse tamquam phaenomeni cujusdam interni *nostri*. Nemo enim est vel de rudissima plebecula, qui nesciat interdum, verbisque patefaciat aliis, se videre, audire, dolere, tristari, gaudere, timere, imaginari, intelligere, cogitare, velle. Et quamquam actus sensuum exteriorum sentire valeamus per sensum communem, ut alias docuimus; at latissime patens illa experimentalis notitia nostrorum actuum utriusque ordinis et sensitivi et intellectualis proficisci nequit ab ulla potentia sensitiva, sed intellectualem omnino requirit, et ad illam pertinet, quæ *conscientia* nomine a recentioribus designatur. Unde vides etiam analogiam psychologicae hujus conscientiae cum morali; sicut enim illa hoc inter alia officium habet, ut bene vel male facta testetur, ita hæc praesentiam renuntiat actuum nostrorum.

objectum ejus.

Hinc patet objectum conscientiae: sunt nempe actus vel phaenomena interna, quorum conscii sumus, vel quæ intra nos experimur, et consequenter animus ipse noster, atque adeo compositum ipsum humanum. Non enim actus et phaenomena hujusmodi per conscientiam cognoscimus abstracte et quasi objectum nobis extraneum, sed concrete ac tamquam aliquid omnino nostrum introspicimus, unde impossibile

(1) Vide num. 154, pag. 530.

est actus nostros conscire, quin simul nos ipsos tamquam subjectum, *cujus vel in quo vel a quo* illi sunt, plus minus clare cognoscamus. Et ideo probavimus supra, animam cognoscere seipsam non immediate per suam essentiam, sed per suos actus. Non tamen cognoscimus omnes prorsus actus nostros, sed tantum ordinis cognoscitivi et appetitivi; nam phaenomena ordinis vegetativi non experimur, nisi quando perturbationem aliquam important, ex qua interiorum tactum vel sensum communem ad actum excitant. Cæterum cum ope conscientiae actus nostros nosque ut eorum subjectum cognoscimus, nullo utimur ratiocinio, ut jam ex superius demonstratis constat (1).

Ex quo vides, cur ad conscientiam revocetur cognitio propriae personalitatis et subjecti nostri, quod per vocem *Ego* significatur; nam per conscientiam cognoscimus nosmetipsos seu proprium subjectum, quod persona quaedam est, ad quam pertinent omnes actiones et passiones et affectiones et praedicata *mei*: quare quamvis non adsit omnium horum conscientia, hæc tamen apprehendit id, quod reapse est subjectum illorum. Subjectum ergo, quod significatur voce *Ego*, et per conscientiam ope actuum nostrorum apprehenditur, non est animus solus, sed totum compositum, quia non est solus animus subjectum omnium phaenomenorum, quæ cognoscimus ut nostra, siquidem inter hæc nostra nonnulla, nempe affectiones ordinis sensitivi, quæ cum nostra sint, sentiuntur in diversa parte, atque adeo subjectum extensum et compositum manifeste produnt.

Hæc si vera sunt, vera autem esse fateri debent quicumque veracitatem facultatum nostrarum admittunt, et absurda scepticismi et criticismi commenta respuunt; insanum prorsus dicendum est assertum Herberti Spencer, qui negat cognosci a nobis posse personalitatem propriam, quantumvis nobis aliter videatur (2), ea permotus ratione, quod secus idem foret subjectum simul et objectum cognitionis, quod

Ad conscientiam
pertinet
cognitio propriae
personalitatis.

Insanum
Spenceri asser-
tum negantis
posse a nobis
cognosci
propriam perso-
nalitatem
resellitur.

(1) Vide supra num. 235, pag. 820.

(2) Vide Spencer, *Les premiers principes*, 1.ère partie, chap. 3, num. 20, pag. 56-58, trad. Cazelles.

fieri nullatenus posse arbitratur (1). Verum enimvero certum est nobis per actum conscientiae innotescere proprium subiectum: neque id negare potest Spencer. Ergo vel agnoscit veracem intellectualem facultatem, quae id nobis renuntiat, vel non. Si agnoscit, necesse est, ut pariter agnoscat falsitatem suae doctrinae. Si autem non agnoscit: ergo frustra laborat in suis ratiociniis, quibus, quia procedunt a facultate non veraci, nulla prorsus fides est adhibenda. Itaque optimum consilium foret, ut Spencer et quicumque istis falsissimis praedictis contra veracitatem facultatum cognoscitivarum quarumcumque imbuti sunt, claudant libros, et a studio Philosophiae animum avocent, ne desipiant, et alios desipere faciant. Qui vero facultatum cognoscitivarum veracitatem tamquam basim et fundamentum omnis scientificae inquisitionis certissime subaudiendam esse firmissime tenent, prout tenendum esse non semel probavimus, non possunt non persuasi esse, quod propriam personalitatem cognoscamus, et quod possit idem re ipsa esse subiectum et objectum cognitionis. Accedit, quod idipsum certissimum ac manifestum est in Deo, qui essentialiter est cognitio sui ipsius purissima et actualissima et perennis: id quod repugnaret profecto, si non posset idem esse realiter subiectum et objectum cognitionis, quemadmodum effutiunt isti praedones Philosophiae, quibus perinde esse videtur philosophari, ac ipsa fundamenta necessariamque philosophandi conditionem convellere. Dixi autem posse subiectum et objectum cognitionis esse unum idemque re ipsa, quia ratione ac respectu distinguuntur; subiectum enim concipitur ut principium, objectum autem ut terminus cognitionis.

An conscientia
distinguitur
ab intellectu.

295. Jam si quaeras, utrum virtus haec reflectendi vel eliciendi actum conscientiae, distincta realiter sit ab intellectu, directe apprehendente alia objecta, judicante, ac ratiocinante; responsio negativa communis est ac vera; quippe nulla est necessitas fingendi virtutem realiter distinctam, tum quia objectum conscientiae non excedit sphaeram objecti intellectus; tum quia congruum omnino videtur, ut potentia, quae

(1) Vide eundem Spencer, *Principes de Psychologie*, vol. 1, deuxième partie, chap. 1, num. 59, pag. 147, 148. Paris. 1875. Trad. Th. Ribot et A. Espinas.

ponit actum cognitionis, cognoscat etiam illum reflexe, et quidquid cum illo connectitur, si nihil obstat. Nihil autem obstat, quominus intellectus in se suumque actum reflectat, cum sit immaterialis et longe perfectior sensu. Quare vides, cur veteres de conscientia speciatim non disputaverint, quia nempe non est nisi actus peculiaris intellectus, exercitus circa unum de objectis, sub latitudine objecti generalis potentiae intellectivae contentis.

Veracitas conscientiae alibi probata est (1), sicut etiam demonstratum reliquimus conscientiae testimonium non tanti faciendum esse, ut dignitatem mereatur supremi atque universalis criterii veritatis (2).

Dices. Si conscientiae testimonium verax est, qui fieri possit ut fundamentum sit tam diversarum opinionum, immo et errorum? En omnes tandem in re psychologica testimonio conscientiae, interna animi phaenomena referentis, nitantur, necesse est, idemque testatur profecto conscientia materialistis et spiritualistis; et nihilominus nihil illi non materiale agnoscunt, nihil hi materialistarum doctrina insanis iudicant. — Respondeo duo hac in re distinguenda esse, factum vel praesentiam phaenomenorum, et naturam eorundem. Et ad conscientiae objectum pertinere dicitur sola praesentia phaenomenorum, circa quam illa infallibilis est; et si quis contendat conscientiae objectum ulterius se extendere ad modum etiam et naturam et caeteras affectiones horum phaenomenorum, certissime sciat circa haec conscientiam decipi posse. Haec enim interpretatione indigent et sagaci examine ac ratiocinio, quae res haud exigui sane negotii est: nam phaenomenorum interiorum quam est perspicua et innegabilis praesentia, tam est obscura saepe natura. Quamobrem discrepantia Philosophorum nulla est circa existentiam praecise istorum phaenomenorum, sed in eorum natura modisque interpretandis. Unde praecclare scripsit Angelicus: *Scientia de anima* (nempe quoad an est) *certissima est, quod unusquisque experitur se animam habere, et actus animae*

Cur veteres
recte omiserint
potuerint
speciatim tracta-
tum de
conscientia.

(1) Vide *Logicam Major.*, num. 113, pag. 586 seqq.; num. 117, pag. 595 seqq.

(2) Vide *Logicam Major.*, num. 88, pag. 538.

sibi inesse; *sed cognoscere quid sit anima, difficillimum est* (1).

Illud vero cuius manifestum est, reflexionem et actum conscientiae saepe poni sponte naturae, in quo est varietas in diversis individuis, alii enim aliis propensiores sunt ad reflectendum in se suosque actus pro indole, studiis, educatione caeterisque adjunctis: saepe autem alias reflexio fit ex imperio voluntatis, unde quidam recentiores conscientiam (nempe actum conscientiae) dividunt in spontaneam et voluntariam vel liberam. Nota quoque est divisio conscientiae vel potius, reflexionis in psychologiam vel subjectivam et ontologicam seu objectivam; quamvis ontologica reflexio proprie non dicatur conscientia, sed potius *recogitatio* (2).

Dividunt etiam multi conscientiam in directam et reflexam. Reflexa est, quam hic hactenus declaravimus, et solet generatim intelligi simpliciter sub nomine conscientiae. Directa vero videtur esse, prout ab ejus fautoribus explicatur, mera actus vel phaenomeni existentia in nobis, sive advertatur expresse, sive non, videturque in idem prorsus recidere ac reflexio virtualis et in actu exercito, quam supra concessimus etiam sensibus (3). Cum conscientia directa videtur nonnulli sensum intimum confundere, sed sensitivam, nempe sensum communem, Disputant etiam num insit conscientia omnium actuum nostrorum. Verum haec omnia vix ullius equidem momenti judico: quapropter nihil addendum censeo iis, quae in hanc rem notavi in *Logica Majori* (4).

§ II.—DE CONSCIENTIA MORALI.

Quid moralis conscientia.

296. Hanc unice tractabant veteres, atque intelligebant sub nomine conscientiae; ego vero moralem voco ad distinctionem conscientiae psychologicae, de qua modo egi.

(1) S. Thom. *de verit.* quest. 10, art. 8, ad 8.um eorum quae in contrarium... Cfr. lib. 1.º *de anim.* lect. 1 initio et paragr. d.

(2) Vide *Logica Major.* num. 103, pag. 570.

(3) Vide supra num. 154, pag. 530.

(4) Vide *Logicam Major.*, num. 103, pag. 570 seqq.

Conscientia moralis definiri solet ex communissima Doctorum sententia iudicium vel dictamen practicum rationis, ultimo dictans hoc esse licitum vel illicitum, agendum vel non agendum. Ideo recte dicitur proxima morum regula. Quia leges quidem sunt regulae morum, sed applicandae sunt ad singulos casus, adjunctis omnibus perpensis; applicantur autem per iudicium vel dictamen conscientiae. Et applicatio haec ita fere fit, ut proposita hinc lege vel principio generali morali, et hinc considerata actione particulari, decernat mens, hanc esse licitam vel illicitam, faciendam vel omittendam. Conscientia moralis videtur potius esse actus, quam potentia vel habitus: eamque sic describit S. Thomas: *Conscientia proprie loquendo, non est potentia, sed actus. Et hoc patet tum ex ratione nominis, tum etiam ex his, quae secundum communem usum loquendi conscientiae attribuantur. Conscientia enim secundum proprietatem vocabuli importat ordinem scientiae ad aliquid: nam conscientia dicitur cum alio scientia. Applicatio autem scientiae ad aliquid fit per aliquem actum. Unde ex ista ratione nominis patet, quod conscientia sit actus. Idem autem apparet ex his, quae conscientiae attribuantur. Dicitur enim conscientia testificari, ligare, vel instigare, vel etiam accusare, vel etiam remordere, sive reprehendere. Et haec omnia consequuntur applicationem alicujus nostrae cognitionis vel scientiae ad ea, quae agimus. Quae quidem applicatio fit tripliciter. Uno modo, secundum quod recognoscimus aliquid nos fecisse vel non fecisse, secundum illud (Eccles. VII, 23): Scit conscientia tua, te crebro maledixisse aliis; et secundum hoc conscientia dicitur testificari. Alio modo applicatur, secundum quod per nostram conscientiam judicamus aliquid esse faciendum vel non faciendum; et secundum hoc dicitur conscientia ligare, vel instigare. Tertio modo applicatur secundum quod per conscientiam judicamus, quod aliquid quod est factum, sit bene factum, vel non bene factum; et secundum hoc conscientia dicitur excusare, vel accusare, seu remordere. Patet autem, quod omnia haec consequuntur actualem applicationem scientiae ad ea, quae agimus; unde, proprie loquendo, conscientia nominal actum. Quia lamen habitus est principium actus, quandoque nomen conscientiae attribuitur primo habitui naturali, scilicet synderesi, sicut Hieronymus in *Glossa Exech. I.*, (super illud: Quatuor facies*

Est proxima morum regula.

uni) *synderesim conscientiam nominat; et Basilus (hom. in princ. Proverb., a med.), naturale iudicium, et Damascenus dicit (De orth. lib. IV, cap. 23), quod est lex intellectus nostri. Consuevit enim est quod causæ et effectus per invicem nominentur (1). Nec aliud nunc dicendum occurrit de morali conscientia, utpote quæ ad alium locum spectat.*

ARTICULUS IV

De intellectu speculativo et practico ac synderesi.

297. *Intellectus speculativus est, inquit S. Thomas, qui quod apprehendit non ordinat ad opus, sed ad solam veritatis considerationem; practicus vero intellectus dicitur, qui hoc, quod apprehendit, ordinat ad opus. Et hoc est, quod Philosophus dicit (2), quod speculativus differt a practico, sine: unde et a sine denominatur uterque, hic quidem speculativus, ille vero practicus, id est, operativus (3). Sane finis speculationis vel contemplationis est veritas, ac proinde perfectio ipsius intellectus ut sic; finis vero practici est opus, vel regulare et constituere, quo pacto illud optime fiat: quare etiam solet dici speculatio vel contemplatio esse propter seipsam appetibilis, cognitio autem practica tantum in ordine ad opus et propter bonum, quod in operatione reperitur. Quæ omnia clariora fient, si recolas quæ de cognitione speculativa et practica ac de utriusque discrimine scripta reliquimus in Logica (4).*

298. *Si jam quæras, utrum isti duo intellectus, speculativus et practicus, re distinguantur, communis est responsio negativa. Et ratio est, quia id, quod accidentaliter se habet ad objecti rationem, quam respicit aliqua potentia, non diversificat*

(1) S. Thom. 1 p., quæst. 79, art. 13. Cf. 2.º dist. 24, quæst. 2, art. 4; de verit. quæst. 17, art. 1.

(2) Aristot., de anim. lib. 3, text. 49, cap. 10.

(3) S. Thom. 1 p., quæst. 79, art. 11. Cfr. 1.º dist. 23, quæst. 2, art. 3, solut. 2.

(4) Vide Logicam Major. num. 253 seqq. pag. 896 seqq.

potentiam (1). *Accidit enim colorato, quod sit homo, aut magnum aut parvum: unde omnia huiusmodi eadem visiva potentia apprehenduntur. Accidit autem (id est, per accidens est) alicui apprehenso per intellectum, quod ordinetur ad opus, vel non ordinetur (2), quæ sunt differentie intellectus speculativi et practici. Ergo... Hinc dici solet intellectus speculativus extensione fieri practicus, quia nempe idem ipse intellectus res contemplans fit practicus ex eo, quod cognitionem suam extendat, vel referat ad opus.*

299. *Dices 1.º «Apprehensivum et motivum sunt diversa genera potentiarum... Sed intellectus speculativus est apprehensivus tantum; intellectus autem practicus est motivus. Ergo sunt diversæ potentie» (3).*

Respondeo conc. Major., et dist. alterum membrum Minoris: intellectus practicus est motivus, quasi exsequens motum, neg.; quasi dirigens tantum, quod convenit ei ratione suæ apprehensionis vel cognitionis, conc. Et neg. conseq.

Dices 2.º Verum et bonum differunt in ratione objecti. Atqui objectum intellectus speculativi est verum, practici autem bonum. Ergo cum potentie specificentur, distinguanturque ex objecto, dicendum est intellectum speculativum et practicum re distingui (4).

Respond. conc. Major., et dist. alterum membrum Minoris; intellectus practici objectum est bonum sub ratione boni, ac proinde assequendi eo modo, quo ab appetitu obtinetur, neg.; sub ratione veri vel quatenus ordinabile tantum, conc. Et neg. conseq. Sicut enim acute observat Aquinas, verum et bonum se invicem includunt. Nam verum est quoddam bonum, alioquin non esset appetibile; et bonum est quoddam verum, alioquin non esset intelligibile. Sicut igitur objectum appetitus potest esse verum, in quantum habet rationem boni, sicut cum aliquis appetit veritatem cognoscere; ita objectum intellectus

(1) Vide S. Thom. 1 p. quæst. 77, art. 3. Cfr. scripta in vol. 1.º Psychologiæ, num. 48, pag. 203 seqq., ubi de potentiarum specificatione.

(2) S. Thom. 1 p. quæst. 79, art. 11. Cfr. Suarez, de anim. lib. 4, cap. 9, num. 10.

(3) Apud S. Thom. 1 p. quæst. 79, art. 11, arg. 1.

(4) Apud S. Thom. 1 p. quæst. 79, art. 11, arg. 2.

Intellectus
speculativus
extensione fit
practicus

Quædam objecta
soluta.

practici est bonum ordinabile ad opus sub ratione veri. Intellectus enim practicus veritatem cognoscit, sicut speculativus; sed veritatem cognitam ordinat ad opus (1).

Dices 3.º Intellectus speculativus et practicus se habent in parte intellectiva, sicut imaginatio et aestimativa in parte sensitiva. Atqui aestimativa et imaginativa realiter discriminantur. Ergo etiam intellectus speculativus et practicus (2).

Respondeo, *neg.* consequentiam, quia objectum intellectus longe latius patet, quam objectum sensuum; intellectus enim cognoscere potest quidquid habet rationem entis et veri. Quare necesse non est diversas multiplicare virtutes ad attingendas diversas objecti rationes, quæ sub ratione entis ac veri continentur (3). Prætera *negari* posset Minor ex superius dictis circa distinctionem sensuum interiorum.

Dices 4.º Si speculativus et practicus intellectus non distinguuntur, neque distinguuntur habitus scientiæ speculativæ et practicæ. Atqui habitus speculativæ ac practicæ scientiæ re distinguuntur. Ergo et intellectus speculativus et practicus.

Respondeo, *neg.* Major., quidquid in contrarium scripserint Soncinas, Javellus et alii cum Capreolo (4). Nulla enim est paritas inter habitus et potentias; nam ut præclare scripsit Suarez (5), potentia multo est universalior, quam habitus eam perficientes, cum sit superior et eminentior: unde licet potentia sit, quæ speculatur veritates, et dirigit operationes humanas; alter tamen est habitus, qui potentiam hanc perficit in primo munere, alter, qui in secundo. Qua de causa distinctio habituum non essentialis solum, sed etiam generica dici solet, ut notavit Sotus (6) et Cajetanus (7); non quod in nullo genere convenient, sed quod constituent duos habituum ordines valde inter se diversos, distinctasque rationes scientiarum sub se continentes. Unde sub priori ordine

(1) S. Thom. *ibid.* ad 2.um

(2) Apud S. Thom. *ibid.* arg. 3.

(3) Vide S. Thom. 1.^a p. quest. 79, art. 11, ad 3.um; et *ibid.* artic. 7.º et 1.^a p. quest. 77, art. 3.

(4) Apud Suarez, *de anim.* lib. 4, cap. 9, num. 12.

(5) *Loc. nup. cit.* num. 12.

(6) Sotus, *Logic.* quest. 4 proœmial.

(7) In 1.^{am} part., quest. 1, art. 1.

continetur tota latitudo principiorum conclusionumque scientiarum speculatarum, quæ ex variis abstractionibus distinguuntur; sub posteriori vero tota latitudo habituum practiorum cœrens omnes practicas scientias, artes, prudentiam, etc., qui habitus inter se per *activum factumque* distinguuntur ab Aristotele (1). Utrum vero Aristoteles re distinxerit intellectum speculativum a practico, videri potest apud Suarez (2).

300. Quæri etiam hic posset pro coronide hujus capituli, quid dicendum sit de intellectu, quem vocant, principiorum, et de *synderesi*. Verum de intellectu principiorum egimus jam in *Logica*, ostendimusque illum non esse virtutem naturalem animæ, sed habitum ab intellectiva potentia distinctum, et quidem acquisitum, non vero naturalem vel innatum (3). Similiter *synderesis* probabilis non est pars potentiæ intellectivæ, sed habitus intellectum facilem reddens ad assentiendum principiis practici (sive rationis superioris sive rationis inferioris) (4), in quo differt ab intellectu principiorum, qui est habitus, facilitatem præstans intellectui ad assentiendum principiis speculativis (5). Et dici etiam videtur habitus naturalis, non quod vere innatus vel ingenuus menti sit, sed

Quid *synderesis*, et utrum sit potentia naturalis, an vero habitus.

cur dicatur habitus naturalis.

(1) Aristot. *Metaphys.* lib. 6, cap. 1; lib. 9, cap. 9. *Ethicor.* lib. 6, cap. 5, et aliis locis citatis in *Logic. Major.* num. 258, pag. 909 in nota 2.^a

De distinctione inter actionem et factionem vide, si lubet, *Logic. Major.*, num. 258, pag. 909.

(2) *De anim.* lib. 4, cap. 9, num. 12.

(3) Vide *Logic. Major.* num. 200, pag. 780; num. 203, pag. 788 seqq.

(4) S. Thom. *de verit.* quest. 16, art. 1, ad 8.um

(5) *Synderesis*, inquit S. Thomas, non est potentia, sed habitus: licet quidam posuerint *synderesim* esse quamdam potentiam ratione altiore; quidam vero dixerint eam esse ipsam rationem, non ut est ratio, sed ut est natura. Ad hujus autem evidentiam considerandum est quod, sicut supra dictum est (art. 8 hujus quest.), ratiocinatio hominis, cum sit quidam motus, progreditur ab intellectu aliorum, scilicet naturaliter notorum absque investigatione rationis, sicut a quodam principio immobili; et ad intellectum etiam terminatur, in quantum judicamus per principia per se naturaliter nota de his, quæ ratiocinando inventiuntur. Constat autem, quod sicut ratio speculativa ratiocinatur de speculativis, ita ratio practica ratiocinatur de

quia positis speciebus intelligibilibus, illico facillime exurgit in intellectu, quemadmodum explicuimus in *Logica* de habitu vel intellectu principiorum (1). Et propterea dicitur etiam a S. Thoma uterque hic *habitus immediate* causatus ab intellectu agente, cuius est abstrahere species ex phantasmatibus (2). Nec aliud voluit docere S. Doctor, cum utrumque hunc habitum dixit et per se et per accidens incorruptibilem; talis enim est, quia cum habitus isti naturaliter resultent ex speciebus, hæc vero et per se et ratione subjecti sint incorruptibiles, ut jam etiam alias notavimus (3), sequitur, ut intellectus etiam principiorum et synderesis sint incorruptibiles, quique *nulla obliatione vel deceptione* corrumpi possint, ut loquitur Aquinas cum Stagira (4).

301. Scholion. Hi sunt præcipui actus intellectus: addi possent *cogitatio, consultatio* vel *consilium* aut *deliberatio*. Cogitatio est actus, vel series cogitationum, quibus circa aliquid inquirendum insistimus in speculativis, eademque in practicis vocatur *consultatio* vel *consilium* seu *consiliatio* et *deliberatio*, quæ si proprie sumuntur, videntur importare discursum et inquisitionem, cuius conclusio est electio, unde electio, qua parte importat actum rationis (5), se habet respectu consilii vel deliberationis, sicut conclusio respectu

-et incorruptibilis

Quid cogitatio,

consultatio
-et deliberatio,

operabilibus. Oportet igitur naturaliter nobis esse indita sicut principia speculabilia, ita et principia operabilia. Prima autem principia speculabilia nobis naturaliter indita non pertinent ad aliquam specialem potentiam, sed ad quandam specialem habitum, qui dicitur intellectus principiorum, ut patet (Ethic. lib. VI, cap. 6). Unde et principia operabilia nobis naturaliter indita non pertinent ad specialem potentiam, sed ad specialem habitum naturalem, quem dicimus synderesim. Unde et synderesis dicitur instigare ad bonum, et murmurare de malo, in quantum per prima principia procedimus ad inveniendum, et iudicamus inventa. Patet ergo, quod synderesis non est potentia, sed habitus naturalis. S. Thom. 1 p. quest. 79, art. 12. Cfr. 2.^a dist. 24, quest. 2, art. 4; de verit. quest. 16, art. 1.

(1) *Logic. Maior.*, num. 203 seqq., pag. 788 seqq.

(2) Vide S. Thom. 1. 2. quest. 53, art. 1.

(3) Vide supra num. 100, pag. 375.

(4) Vide S. Thom. 1. 2. quest. 53, art. 1; Aristot., *Ethicor.* lib. 6, cap. 5 fin. Cfr. S. Thom. de verit. quest. 16, art. 3.

(5) Vide S. Thom. 1. 2. quest. 14, art. 1; 2. 2. quest. 49, art. 5.

sylogismi (1). *Qua parte*, inquam, importat actum rationis; nam electio utrumque importat et actum rationis et actum voluntatis, et hunc præcipue, perficitur enim, et absolvitur per motum animæ ab bonum, quod a rationis dictamine proponitur (2). Quod attinet attentionem, præcisionem, abstractionem, synthesisin, analysisin, comparisonem et alia id genus, quæ non tam species, quam modos nominant actuum intellectualium, ac vel partim per se satis patent, vel alias declarata manent; nihil hic dicendum restat. Omnes ergo isti multiplices actus intellectuales procedunt ab una realiter potentia, intellectu possibili, qui pro illorum varietate varia sortitur nomina (3).

CAPUT III DE ORIGINE ET EVOLUTIONE IDEARUM IN HUMANO INTELLECTU

Exposita natura et varietate cognitionum nostrarum, sive sensibilibus sive intellectualium, operæ pretium est, ut ordinem inquiremus, et processum, quo intellectus humanus suas ideas vel rerum notitiam assequitur, investigando videlicet, quo pacto mens determinetur ad primas ideas habendas, ex quibus deinceps reliquam cognitionum suppletilem sibi comparat (4). Qua in re si vera dumtaxat exponenda foret doctrina, non magnus jam restaret labor post

Status questio-
nis declaratur.(1) Vide S. Thom. de verit. quest. 17, art. 3, ad 2.^{am}. Cfr. de Malo quest. 16, art. 4.

(2) S. Thom. 1. 2. quest. 13, art. 1.

(3) Cfr. *Logica Maior.*, num. 103, pag. 567.(4) Questionem hanc insolubilem iudicarunt Victor Cousin et Mammiani (apud card. Zigliara, *Psychologia*, lib. 4, cap. 3, art. 7), ea nixi ratione, quia nec datur conscientia nec memoria primi actus, quem posuit intellectus noster. Quasi non possit ad rem aliquam cognoscendam suppetere aliud medium præter conscientie ac memorie relationem. Verum ex analysi cognitionum nostrarum, spectato modo, quo ille a nobis habentur in hæc vita, non erit arduum deprehendere, quodnam genus objectorum, et proinde cognitionum, fuerit primum in nostra mente, et quonam ordine cætera fuerint subsecuta.